

JEAN-CLAUDE CARRIÈRE & UMBERTO ECO
NU SPERATI CA VETI SCAPA DE CARTI¹

– fragment –

TOATE CĂRȚILE PE CARE NU LE-AM CITIT

Traduit en roumain par **Emanoil MARCU**, Roumanie
marcuemanoil@yahoo.fr

J. P. de T.: *Ați pomenit în timpul acestor discuții o mulțime de titluri, diverse și adesea uimitoare, dar vă rog să-mi permiteți o întrebare: ați citit acele lucrări? Este obligatoriu ca un om cultivat să fi citit cărțile pe care presupunem că ar trebui să le cunoască? Sau este suficient să-și facă o opinie, care, odată fixată, îl scutește să le mai citească vreodată? Cred că ați auzit de lucrarea lui Pierre Bayard Cum să vorbești despre cărțile pe care nu le-ai citit. Vorbiți-mi deci despre cărțile pe care nu le-ați citit.*

U.E.: Pot să încep eu, dacă vreți. Am avut, la New York, o discuție cu Pierre Bayard și cred că spune lucruri foarte juste. În lume circulă mai multe cărți decât putem noi să aflăm că există. Nici măcar nu se pune problema să citim toate cărțile care s-au scris, ci doar cărțile cele mai reprezentative pentru o cultură anume. Așadar, suntem profund influențați de cărțile pe care nu le-am citit, pe care n-am avut timp să le citim. Cine a citit cu adevărat *Finnegans Wake*, adică de la primul până la ultimul cuvânt? Cine a citit cu adevărat Biblia, de la Facere la Apocalipsă? Punând laolaltă toate fragmentele pe care le-am citit, pot să mă laud că am citit mai mult de o treime. Dar nu mai mult. Cu toate astea, am o idee destul de precisă despre ceea ce nu am citit.

Mărturisesc că am citit *Război și Pace* abia la vârsta de patruzeci de ani. Știam însă esențialul despre ea dinainte. Ați citat *Mahābhārata*: nu am citit-o niciodată, deși am trei ediții în trei limbi diferite. Cine a citit *O mie și una de nopți* de la prima la ultima pagină? Cine a citit cu adevărat *Kāma-Sūtra*? Cu toate astea, oricine poate vorbi despre ele, iar unii pot s-o pună și în practică. Lumea e plină așadar de cărți pe care nu le-am citit, dar despre care știm aproape totul. Întrebarea e cum

¹ En cours d'impression aux éditions Humanitas, București.

cunoaștem aceste cărți. Bayard spune că n-a citit niciodată *Ulysse* de Joyce, dar că le poate vorbi despre ea studenților săi. Poate să spună că această carte povestește o istorie care se desfășoară într-o singură zi și se petrece la Dublin, că protagonistul este un evreu, că tehnica narativă e monologul interior etc. Iar toate aceste elemente, chiar dacă n-a citit cartea, sunt perfect adevărate.

Când îți intră cineva în casă pentru prima oară și descoperă ce bibliotecă impozantă ai, nu găsește ceva mai bun de întrebat decât: „Și le-ați citit pe toate?” Cunosce mai multe feluri de a răspunde. Un prieten de-al meu răspundea: „Nu, domnule, am citit mai multe.”

În ce mă privește, am două răspunsuri. Primul este: „Nu. Astea sunt cele pe care trebuie să le citesc săptămâna viitoare. Cele pe care le-am citit deja sunt la universitate.” Al doilea răspuns este: „Nu, n-am citi nici una. Altfel, de ce le-aș păstra?” Există desigur răspunsuri și mai polemice, pentru a-l umili mai mult și a-l descumpăni pe interlocutor. Adevărul e că toți avem acasă zeci, sute sau chiar mii de cărți (dacă avem o bibliotecă mai mare) pe care nu le-am citit. Și totuși, într-o zi sau alta, vom sfârși prin a lua aceste cărți în mână ca să descoperim că le-am citit deja. Și atunci? Cum poți cunoaște o carte pe care nu ai citit-o? O primă explicație, ocultistă, pe care n-o rețin: între tine și carte circulă un soi de unde. A doua explicație: tu crezi că în decursul anilor nu ai deschis-o, dar în realitate ai mutat-o de mai multe ori și poate chiar ai răsfoit-o, numai că nu-ți amintești. Al treilea răspuns: de-a lungul anilor ai citit o mulțime de cărți care citau această carte, care până la urmă ți-a devenit familiară. Există deci mai multe moduri de a afla ceva despre cărțile pe care nu le-am citit. Din fericire – altfel de unde timp pentru a reciti de patru ori aceeași carte?

J.-C.C.: *Apropo de cărțile din bibliotecile noastre pe care nu le-am citit și pe care probabil nu le vom citi niciodată: fiecare dintre noi avem poate ideea de a pune deoparte, de a pune undeva cărți cu care avem întâlnire, dar mai târziu, mult mai târziu, poate chiar într-o altă viață. Este cumplită lamentația acelor muribunzi care constată că le-a sosit ceasul din urmă și încă n-au izbutit să-l citească pe Proust.*

U.E.: Din precauție, când sunt întrebat dacă am citit o carte sau alta, răspund invariabil: „Știți, eu scriu, nu citesc.” Și toată lumea tace. Uneori întrebările sunt insistente: „Cum, nu ați citit *Bâlciul deșertăciunilor*, romanul lui Thackeray?” Am sfârșit prin a ceda acestei somații și, în trei rânduri, am încercat să-l citesc. De fiecare dată, romanul mi-a căzut din mâini.

J.-C.C.: Mi-ați făcut un mare serviciu, tocmai îmi propuneam să-l citească. Mulțumesc.

U.E.: Pe vremea când eram la Universitatea din Torino, locuiam într-o cameră la cămin. Pentru o liră pe care i-o strecuram șefului galeriei, puteam asista la spectacolele de la teatrul municipal. În patru ani de universitate, am văzut toate capodoperele teatrului vechi și contemporan. Cum însă căminul se închidea la unu și jumătate noaptea, iar serile de teatru se prelungeau prea mult ca să pot ajunge la timp în cămin, am văzut acele spectacole fără ultimele cinci sau zece minute. Mai târziu l-am cunoscut pe prietenul meu Paolo Fabbri care, student fiind, făcea pe controlorul de bilete la teatrul universitar Urbino pentru câțiva bănuți. Așa se face că nu putea asista la spectacole decât după ce intrau toți spectatorii, la un sfert de oră după ridicarea cortinei. Deci el pierdea începutul, iar eu pierdeam sfârșitul. Soluția ar fi fost să ne povestim unul altuia partea pierdută. E ceea ce am visat mereu să facem.

J.-C.C.: La fel mă întreb și eu dacă am văzut cu adevărat filmele pe care cred că le-am văzut. Poate că am văzut fragmente la televizor, am citit cărți despre ele. Sau cunosc rezumatul, mi-au vorbit despre ele prietenii. Memoria mea ezită între filmele pe care sigur le-am văzut, cele pe care sigur nu le-am văzut și toate celelalte. De pildă Nibelungii, filmul mut al lui Fritz Lang: am în fața ochilor imaginea lui Sigfried ucigând balaurul într-o pădure superbă, realizată în studio. Arborii păreau făcuți din ciment. Dar am văzut cu adevărat filmul? Sau doar acel fragment? Vin apoi filmele pe care sigur nu le-am văzut, dar despre care pot vorbi ca și cum le-aș fi văzut. Ba chiar, uneori, cu un plus de autoritate. Odată, eram la Roma cu Louis Malle și câțiva prieteni francezi și italieni. Începe o discuție despre filmul lui Visconti, Ghepardul. Eu și Louis avem păreri diferite și, ca oameni din branșă, încercăm să ni le impunem. Unul dintre noi adora filmul, celălalt îl detesta: nu mai știu cine era pentru și cine contra. Nici nu mai contează. Toți cei prezenți ne ascultă. Deodată, mă încercă o îndoială și îl întreb pe Louis: „Tu ai văzut filmul?” Îmi răspunde: „Nu. Dar tu?” — Nici eu. “Oamenii care ne ascultau s-au arătat indignați, ca și cum îi făcusem să-și piardă timpul.

U.E.: Când într-o universitate italiană apare o catedră vacantă, se întrunește o comisie națională care atribuie postul celui mai bun candidat. Fiecare membru al comisiei primește atunci teancuri de publicații de la toți candidații. Circulă o anecdotă cu unul dintre membri în al cărui birou se înalță un munte de asemenea documente. Întrebat

când va găsi timp să le citească, răspunde: „N-o să le citesc niciodată. Nu vreau să mă las influențat de oameni pe care trebuie să-i judec.“

J.-C.C.: *Avea dreptate. Dacă ai citit cartea, sau ai văzut filmul, va trebui să-ți aperi opinia personală, pe când, dacă nu știi nimic despre operă, vei profita de părerile celorlalți în pluralitatea, în diversitatea lor, vei căuta cele mai bune argumente, te vei lupta cu lenea ta naturală, și chiar cu gustul care nu e neapărat perfect...*

Și mai e o problemă. Iau, de exemplu, Castelul lui Kafka, pe care l-am citit odinioară. După aceea însă, am văzut două filme (printre care cel făcut de Michael Haneke), adaptări foarte libere după Castelul, care mi-au deformat întru câtva prima impresie și mi-au alterat inevitabil amintirile de lectură. Credeți că, de acum înainte, voi mai putea privi Castelul fără să fiu influențat de viziunea celor doi cineaști? Spuneți că teatrul lui Shakespeare pe care îl citim noi astăzi este cu siguranță mai bogat decât cel pe care l-a scris dramaturgul, pentru că piesele lui au absorbit toate marile lecturi și interpretări care s-au succedat după scrierea lor. Așa cred și eu. Shakespeare se îmbogățește și se fortifică neîncetat.

U.E.: Am spus cum descopereau filozofia tinerii din Italia, nu prin activitatea filozofică, ca în Franța, ci prin istoria disciplinei. Îmi amintesc de profesorul meu de filozofie, un om cu totul extraordinar. Datorită lui am făcut studii de filozofie la universitate. Cu ajutorul lui am înțeles mai multe noțiuni ale filozofiei. Probabil că acel profesor eminent nu putuse citi toate lucrările la care făcea referință în lecțiile lui. Înseamnă că, în realitate, multe din cărțile despre care îmi vorbea, cu pasiune și competență, nu-i erau cunoscute. Le cunoștea doar prin istoria filozofiei.

J.-C.C.: *Pe când era director la Biblioteca Națională, Emmanuel Le Roy Ladurie a făcut un studiu statistic oarecum straniu. De la constituirea Bibliotecii Naționale (începând de la Revoluție, să zicem din anii 1820) și până în zilele noastre, mai bine de două milioane de titluri n-au fost solicitate niciodată. Nici măcar o singură dată. Poate sunt cărți lipsite de orice interes, lucrări de pietate, culegeri de predici, opusculi de științe obscure ca acelea care vă sunt pe plac, gânditori uitați pe bună dreptate. Când s-a constituit fondul Bibliotecii Naționale, în primii ani, cărțile se aduceau cu harabaua, în vrac, în curtea de pe strada Richelieu. Acolo trebuiau recepționate, clasate, probabil în grabă. Apoi intrau într-un somn prelungit, din care foarte multe n-au mai ieșit.*

Mă situez, acum, de partea scriitorului sau autorului, cum suntem toți trei. Să știi că lucrările tale lânchezesc pe un raft fără să intereseze pe nimeni e destul de frustrant. Nu cred, Umberto, că e cazul cărților tale! Ce țară le face o primire mai bună?

U.E.: din punctul de vedere al tirajelor, poate Germania. În Franța, dacă vinzi două-trei sute de mii de exemplare e un record. În Germania, ca să fii bine cotate, trebuie să treci de un milion. Tirajele cele mai mici le veți găsi în Anglia. Englezii preferă în general să împrumute cărți de la biblioteci. Cât despre Italia, cred că e cu puțin înainte de Ghana. În schimb, italienii citesc multe reviste, mai multe decât francezii. Oricum, presa a găsit mijlocul de a-i atrage spre carte pe necititori. Cum anume? Vă spun s-a procedat în Spania și în Italia (nu și în Franța). Pentru o sumă foarte modestă, cotidianul le oferă cititorilor săi, o dată cu ziarul, o carte sau un DVD. Această practică, denunțată de librari, a sfârșit totuși prin a se impune. Îmi amintesc că în 2002, când *Numele trandafirului* a fost oferit gratis împreună cu ziarul *La Repubblica*, acesta s-a vândut în două milioane de exemplare (în loc de cele 650 000 obișnuite), deci cartea mea a ajuns la două milioane de cititori (sau chiar patru milioane, să zicem, dacă o citeau mai mulți membri ai aceleiași familii).

Librarii păreau să aibă motive de îngrijorare. Or, peste șase luni, când s-au verificat vânzările semestriale în librării, s-a constatat că vânzările ediției de buzunar nu scăzuseră decât într-o măsură neglijabilă. Cei două milioane, pur și simplu, nu făceau parte dintre clienții obișnuiți ai librăriilor. În felul ăsta am câștigat un public nou.

J.-P. de T.: *Aveți, și unul și celălalt, comentarii destul de entuziaste în ce privește practica lecturii în societățile noastre. Cărțile au încetat să fie rezervate unor elite. Iar dacă sunt în competiție cu alte suporturi, tot mai atrăgătoare și mai performante, cărțile rezistă și dovedesc că nimic nu le poate înlocui. O dată în plus, roata se dovedește de nedepășit.*

J.-C.C.: Acum vreo douăzeci–douăzeci și cinci de ani, într-o zi, intru în metrou la stația Hôtel-de-Ville. Pe peron este o bancă, pe bancă stă un bărbat cu patru–cinci cărți lângă el și citește. Ramele de metrou trec una după alta. Mă uit la bărbatul interesat doar de cărțile lui și hotărâsc să mai rămân puțin. Insul mă interesează. Mă apropiu de el și intrăm în vorbă. Îl întreb amabil ce face acolo. Vine în fiecare dimineață la opt și jumătate, îmi explică el, și rămâne până la prânz. Atunci iese, preț de un ceas, să mănânce. După aceea se întoarce și rămâne pe banca lui până la

ora optsprezece. Încheie cu aceste cuvinte pe care nu le-am uitat niciodată: „Citesc, n-am făcut altceva niciodată.“ Apoi îl părăsesc, pentru că am impresia că-l fac să-și piardă timpul.

De ce în metrou? Pentru că nu putea rămâne toată ziua într-o cafenea, fără să consume, lux pe care probabil nu și-l permitea. Metroul era gratuit, era cald, iar forfoteala oamenilor nu-l deranja defel. M-am întrebat, și încă mă întreb, dacă acela era un cititor ideal sau unul pentru care cititul devenise un viciu.

U.E.: Și ce anume citea?

J.-C.C.: *Citea de toate. Romane, cărți de istorie, eseuri. Cred că era mai mult un soi de dependență decât un interes real pentru ceea ce citea. S-a spus că lectura e un viciu nepedepsit. Acest exemplu arată că poate deveni o adevărată perversiune. Poate chiar un fetișism.*

U.E.: Când eram copil, la fiecare Crăciun, o vecină îmi dăruia o carte. Într-o zi m-a întrebat: „Spune-mi, Umberto, citești ca să afli ce este într-o carte, sau din plăcerea de a citi?“ A trebuit să admit că nu eram întotdeauna pasionat de ceea ce citeam. Citeam din plăcerea de a citi, indiferent ce. E una din marile revelații ale copilăriei mele!

J.-C.C.: *A citi pentru a citi, la fel ca a trăi pentru a trăi. Există de asemenea oameni care se duc la cinema ca să privească filme, adică, într-un sens, imagini în mișcare. Nu mai contează, uneori, ce arată sau povestește filmul.*

J.-P. de T.: *Există un soi de dependență de lectură? A fost ea identificată?*

J.-C.C.: Desigur. Bărbatul din metrou e un exemplu. Imaginați-vă un ins care ar merge pe jos câteva ceasuri pe zi, dar fără să dea nici o atenție peisajului, oamenilor pe lângă care trece, aerului pe care îl respiră. Există actul în sine de a merge, de a alerga; la fel, există actul în sine de a citi. Cu ce rămâi din cărțile citite în felul acesta? Cum să-ți amintești ce ai citit când în aceeași zi ai parcurs două-trei cărți? Există spectatori care, uneori, se închid într-un cinematograful ca să vadă patru-cinci filme pe zi. Asta fac ziaristii și membrii juriului, la festivaluri. Ajungi să nu mai știi cum te cheamă.

U.E.: Am făcut odată experiența asta. Eram membru în juriul Festivalului de la Veneția. Am crezut că-mi pierd mințile.

J.-C.C.: *Când ieși împleticindu-te din sala de proiecție, după ce ai îngurgitat porția zilnică, totul îți pare fals, până și palmierii de pe Croazetă, la Cannes. Scopul nu e să vezi ori să citești cu orice preț, ci să știi să valorifici această activitate și să extragi din ea o hrană consistentă și durabilă. Amatorii de lectură rapidă își savurează oare cu adevărat lecturile? Dacă sari peste lungile descrieri ale lui Balzac, nu pierzi tocmai ceea ce constituie marca profundă a operei sale? Ceea ce doar Balzac îți poate dărui?*

U.E.: Ca înșii care caută, într-un roman, paragrafele cu dialoguri. În tinerețe, citind romane de aventuri, mi s-a întâmplat să sar anumite pasaje ca să ajung la dialogurile următoare.

Dar să revenim la tema noastră. Cea a cărților pe care nu le-am citit. Există un mijloc de a încuraja lectura, cel imaginat de scriitorul Achille Campanille. Cum a devenit marchizul Fuscaldo omul cel mai savant din vremea lui? Moștenise de la tatăl său o bibliotecă imensă, pe care însă o ignora princiar. Într-o zi, deschide o carte la întâmplare și, între pagini, găsește o bancnotă de o mie de lire. Se întrebă dacă mai sunt și altele, în celelalte cărți, și își petrece restul vieții răsfoind metodic toate cărțile moștenite. Așa a devenit un monument de erudiție.

J.-P. de T.: *„Să nu-l citești pe Anatole France!“ Sfatul de a citi sau nu o carte (un obicei al suprarrealiștilor), nu atrage atenția asupra unor lucrări pe care altfel nu le-am citi niciodată?*

U.E.: Suprarrealiștii n-au fost singurii care ne-au sfătuit să ignorăm anumiți autori sau anumite cărți. Este un gen de critică polemică și el a existat, probabil, întotdeauna.

J.-C.C.: *Breton alcătuiuse o listă de autori ce trebuie citați sau nu. Citiți Rimbaud, nu citiți Verlaine. Citiți Hugo, nu citiți Lamartine. Ciudat: citiți Rabelais, dar nu citiți Montaigne. Dacă-i urmați întocmai sfaturile, ați putea trece pe lângă câteva cărți interesante. Trebuie totuși să recunosc că un asemenea sfat m-a scutit să citesc, bunăoară, Le Grand Meaulnes.*

U.E.: Nu ați citit *Le Grand Meaulnes*? N-ar fi trebuit să-l ascultați pe Breton niciodată. Este o carte minunată.

J.-C.C.: *Poate nu e timpul pierdut. Știu că suprarrealiștii l-au veștejit cât au putut pe Anatole France. Eu totuși l-am citit. Și mi-au plăcut destule lucruri, în *La Révolte des anges*, de pildă. Dar cât de mult îl*

urau! La moartea lui, recomandau să fie vârat într-o tarabă de tablă a unui buchunist de pe cheiul Senei, cu tot cu terfeloagele pe care le iubise atâta, și azvârlit în fluviu. Simțim foarte bine, și aici, ura contra bătrânului colb livresc, inutil, ancombrant și cel mai adesea stupid. Totuși, întrebarea rămâne: cărțile care nu au ars, nu au fost prost transmise ori prost traduse, nici cenzurate, și care au ajuns târâș-grăpiș până la noi, sunt oare cu adevărat cele mai bune, cele pe care trebuie să le citim?

U.E.: Am vorbit despre cărți care nu există sau care nu mai există. Despre cărți necitite și care așteaptă să fie citite – sau nu. Aș vrea să vorbesc acum despre autori ce nu există și care totuși sunt cunoscuți. Câteva personalități din lumea editurilor se întâlnesc odată în jurul unei mese la Târgul de carte de la Frankfurt. Sunt acolo Gaston Gallimard, Paul Flamand, Ledig-Rowohlt și Valentino Bompiani. Cu alte cuvinte, elita editurilor din Europa. Se comentează noua sminteală care a cuprins editurile și care constă în supralicitarea unor autori tineri ce nu și-au dat încă măsura. Unul dintre editori are ideea de a inventa un autor. Numele lui va fi Milo Temesvar, autorul deja reputatului *Let me say now* pentru care American Library oferise în chiar acea dimineață cincizeci de mii de dolari. Hotărâsc deci să lanseze zvonul și să vadă ce se întâmplă.

Bompiani (pentru care lucram pe atunci) revine la standul lui și ne povestește istoria, mie și colegului meu. Ideea ne încântă și începem să ne plimbăm prin Târg răspândind cu discreție numele ce urma să devină celebru al lui Milo Temesvar. Seara, la un dîneu, Giangiacomo Feltrinelli vine la noi, surescitat, și ne spune: „Nu vă mai pierdeți timpul. Am cumpărat copyrightul pentru *Let me say now!*“ Din acel moment, Milo Temesvar a devenit foarte important pentru mine. Am scris un articol care era o prezentare a cărții lui Temesvar, *The Patmos sellers*, o presupusă parodie a negustorilor de apocalipse. L-am prezentat pe Milo Temesvar ca pe un albanez alungat din țara lui pentru deviaționism de stânga (!) și care ar fi scris o carte inspirată de Borges despre folosirea oglinzilor în jocul de șah. Pentru cartea despre apocalipse, am propus chiar un nume de editor, desigur inventat. Am aflat că Arnaldo Mondadori, cel mai mare editor italian de atunci, tăiase din ziar articolul meu și notase pe margine, cu roșu: „De cumpărat cartea cu orice preț.“

Dar povestea cu Milo Temesvar nu s-a oprit aici. Dacă citiți introducerea la *Numele trandafirului*, veți găsi citat acolo un text de Milo Temesvar. Am regăsit numele lui Temesvar în anumite bibliografii. Recent, într-o parodie după *Codul lui Da Vinci*, am citat câteva lucrări ale sale în georgiană și în rusă, dovedind astfel că a

consacrat cărții lui Dan Brown mai multe studii savante. Cum vedeți, am trăit toată viața cu Milo Temesvar.

J.-P. de T.: *În orice caz, ați reușit să-i deculpabilizați pe toți cei care au în biblioteci cărți pe care nu le-au citit și nu le vor citi niciodată.*

J.-C.C.: Într-adevăr, o bibliotecă nu e neapărat formată din cărți pe care le-am citit sau măcar le vom citi într-o zi, e foarte bine să precizăm. Sunt cărți pe care le putem citi. Sau pe care le-am putea citi. Chiar dacă nu le vom citi niciodată.

U.E.: E garanția unei cunoașteri.

J.-P. de T.: *E ca un soi de pivniță cu vinuri. Nu e nevoie să bem totul.*

J.-C.C.: Am și eu o colecție bunicică și știu că le voi lăsa moștenitorilor mei câteva sticle de calitate. Mai întâi pentru că beau din ce în ce mai puțin, și cumpăr din ce în ce mai mult. Dar știu că, dacă am chef, pot să cobor în pivniță și să lichidez cele mai bune licori. Cumpăr vinul „en primeur“. Adică îl cumpăr în anul recoltării și îl primesc trei ani mai târziu. Care-i afacerea? Dacă este un bordeaux superior, de pildă, producătorii îl păstrează în cele mai bune condiții, în butoaie, apoi în sticle. În cei trei ani, vinul a câștigat în calitate și ai reușit să nu-l bei. Sistemul este excelent. După trei ani, de obicei, ai uitat de vinul acela. Și iată, primești un cadou pe care ți l-ai făcut singur. E minunat.

J.-P. de T.: *N-ar trebui să aplicăm sistemul și la cărți? Să le pui deoparte, nu neapărat în pivniță, dar să le lași să se maturizeze.*

J.-C.C.: Ar neutraliza, în orice caz, nesuferitul „efect de noutate“, care te obligă să citești o carte pentru că e nouă, pentru că tocmai a apărut. De ce să nu păstrezi o carte „despre care se vorbește“ și s-o citești abia peste trei ani? E o metodă pe care o folosesc adesea pentru filme. Pentru că nu am timp să văd tot ce ar trebui să văd, pun deoparte filmele pe care cred că mă voi hotărî cândva să le văd. Mai târziu, constat că pofta și nevoia de a le vedea au trecut, în cazul celor mai multe. În acest caz, cumpărarea „en primeur“ e poate, deja, un filtraj. Aleg ceea ce o să-mi placă să beau peste trei ani. Sau cel puțin așa îmi spun.

Sau, altă metodă, poți opera un filtraj delegând un „expert“, mai competent decât tine și care îți cunoaște gusturile. Astfel, timp de trei ani, am mers pe mâna lui Gérard Oberlé, rugându-l să-mi semnaleze

cărțile pe care *trebuia* să le cumpăr, oricât de strâmtorat aş fi fost în momentul acela. El hotăra, eu ascultam. Aşa am cumpărat, la prima noastră întâlnire, *Pauliska ou la perversité moderne, mémoires récentes d'une Polonoise*, un roman de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, pe care nu l-am mai reluat de atunci.

Există acolo o scenă pe care am visat mereu s-o adaptez pentru film. Un bărbat, tipograf de meserie, descoperă într-o zi că-l înşală nevasta. Are dovada: o scrisoare trimisă femeii de amantul ei, şi pe care el a găsit-o. Soţul înşelat culege atunci textul scrisorii pe maşina lui de tipărit, îşi dezbracă soţia, o leagă de o masă şi tipăreşte scrisoarea pe trupul femeii, cât mai adânc posibil. Trupul gol şi alb devine hârtie, femeia ţipă de durere şi se transformă, pentru totdeauna, în carte. Povestea prefigurează, parcă, *Litera stacojie* a lui Hawthorne. Visul acesta – să tipăreşti o scrisoare de amor pe trupul unei femei adultere – e neîndoielnic o viziune de tipograf, sau, la rigoare, de scriitor.